



ΟΔΗΓΗΤΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

ΤΟΥ κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
'Αναπλ. Καθηγητού του Πανεπιστημίου 'Αθηνών

'Ο μεταβολισμός της εικόνας

Σε προηγούμενο τεύχος είχαμε εξετάσει τους «πρακτικούς κανόνες» αναφορικά με τη χρησιμοποίηση εικόνων και μηνυμάτων σχετικά με τον Τρίτο Κόσμο. Είχαμε μάλιστα τονίσει ότι ο «κάδικας συμπεριφοράς» στον οποίο περιέχονταν αυτοί οι κανόνες ήταν πολύ χρήσιμος για οποιοδήποτε χώρο και οποιοδήποτε κάσμο¹.

Οι εικόνες που συνήθως προβάλλονται από τον Τύπο και την Τηλεόραση υποδεικνύουν πρότυπα ζωής και εξωθούν στην μιμνήσκηση, «βάνουν» ιδέες που τείνουν προς υλοποίηση. Οι εικόνες μας διαμορφώνουν. Είναι δυνατό να μιλάμε τελικά και για ένα «μεταβολισμό της εικόνας» στη διαδικασία αυτής της διαμόρφωσης, κατά την οποία οι εικόνες που εισπράττουμε εξωτερικεύονται και στη συνέχεια εξωτερικεύονται σε συγκεκριμένη μορφή συμπεριφοράς². 'Οδηγούν δηλαδή, σε αλλαγή συμπεριφοράς. Είναι λοιπόν «οδηγητικές εικόνες» γιατί αυτό και χρειάζεται πολλή προσοχή στην προβολή και στη χρήση τους. Οι «παρενέργειες» που απορρέουν δεν είναι τις περισσότερες φορές θετικές. 'Η επιλογή λοιπόν των εικόνων πρέπει να μας προβληματίσει³.

Είναι στιγμές που έχω την αίσθηση ότι ζούμε σε μία εποχή ιδιότυπης «εικονομαχίας». Οι «εικόνες» που προσκυνάμε δεν είναι αυθεντικές. Είναι «τυφλοί δάγχοι» και γνωρίζουμε ότι του μπορούν να μας οδηγήσουν (Ματθ. ιε' 14). Οι «κακές» εικόνες κινηγάγε τις «καλές». Είναι αλήθεια, ότι κυκλοφορούν στην αγορά πολλές «καλές» που επικριούνται για τον έαυτό τους τίτλους γνησιότητας ενώ είναι απλά ψευδεπίγραφες ή και κακές απομιμήσεις.

'Επειδή, όμως, ή μίμηση —και αντίστροφη του γνωστού άριστοτέλειου όρισμού— είναι συνήθως «τραγωδία», ή προβολή και ή μίμηση στη συνέχεια προάπτων και πράξεων μη «σπουδαίων και τελείων» κατατάει τραγική για τον άνθρωπο με αποτελέσματα άλεθρια και καταστρεπτικά. 'Επείγει λοιπόν ή ύ π ό θ ε ι ξ ή π ρ ο σ τ ύ π ω ν σε όλα τα επίπεδα ζωής, ε ι

κ ό ν ω ν που θα μας οδηγήσουν να «εικονίσουμε» έμεις στη ζωή μας τ' αφανέρωτα εκ πρώτης όψεως μα γραμμένα βαθειά στο είναι μας χαραγμένα.

Οι μητέρες...

Σήμερα δεν είναι δυνατό ν' αναφερθούμε σε όλα όσα μπορούν να υποδειχθούν. Σημειώνοντα όμως γύρω μας μας οδήγησαν να πραγματοποιήσουμε μία σκέψη που από καιρό μας γυροφέρνει. 'Η παγκόσμια ημέρα της μητέρας που γιορτάζεται μέσα στο μήνα Μάιο (δευτέρα Κυριακή) μας «αναγκάζει» να φέρουμε μπροστά μας μία ε δ η γ η τ ρ ι κ ή ε ι κ ό ν α σπάνιας αξίας και ακτινοβολίας. Τέτοιες ημέρες που τόσος λόγος γίνεται για τις μητέρες, τόσες πρωτοβουλίες αναλαμβάνονται για να την τιμήσουν, τόσα δώρα προσφέρονται για ν' αναπληρώσουν τις τόσες δωρεές που ή ίδια προσφέρει στα παιδιά της, στον άντρα της και στην οικογένειά της γενικότερα, με πολλή αγάπη στρεφόμεστε στο πρόσωπό της που σ α ν ε ι κ ό ν α φωτίζει το δρόμο μας και μας καθοδηγεί με την εχθή της, τη συμβουλή της, τον καλό της λόγο.

... και ή Μητέρα

Αυτές, όμως, τις ώρες με ή άλλη μορφή μας έρχεται στο νου και μας παραστέκεται. Βλέπετε, έμεις οι Χριστιανοί συνειδητοποιούμε σιγά σιγά ότι δίπλα στη φυσική μας μητέρα που επικαλούμαστε αυθόρμητα σε κάθε κίνηση, το ίδιο αυθόρμητα καταφεύγουμε και στην Παναγία Μητέρα. Παρατηρείται το «αφύσιστο» φαινόμενο παιδιών με... δύο μητέρες. Βέβαια, αν το καλοσκεφτούμε, τί πιο φυσικό να έχουμε μητέρα τη μητέρα του πρωτότοκου αδελφού μας, του Χριστού! Κι αν ή ίδια είναι εικόνα οδηγητική, αυτό σημαίνει γιατί ως 'Ο δ η γ η τ ρ ι α μας καθοδηγεί προς σωτηρίαν. Δεν αρκείται όταν καταφεύγουμε σ' αυτήν να μονοπωλήσει τη σχέση μας μαζί της.

Στον εικονογραφικό τύπο της 'Οδηγήτριας, ή Παναγία κρατάει στο άριστό της χέρι το θεο Βρέφος, με το δεξί της όμως δείχνει τον Κύριο 'Ιησού. 'Η

Παναγία είναι δρομοδείχτης, αυτή που δείχνει τον Δρόμο, τον Σωτήρα Χριστό και σιγιστά με την εκφραστική της κίνηση ν' ακολουθήσουμε τον αληθινό δρόμο της ζωής. Αυτόν δηλαδή, που είπε «Εγώ είμι η οδός και η αλήθεια και η ζωή» (Ιωάννου ιδ' 6). Όταν κοιτάζω αυτή την εικόνα με το χέρι της Παναγίας να δείχνει τον Χριστό ασυναίσθητα μου έρχονται στο νου τα λόγια της από την διήγηση για το γάμο της Κανά που άπηθύθη στους διακόνους: «ὅτι ἂν λέγῃ ὑμῖν, ποιήσατε» (Ιωάννου 6' 5)⁴.

Ἡ Παναγία ὡς σύμβουλος

Με την αποστραφή της αυτή θάνει τα πράγματα στη θέση τους. Πρώτα ο Χριστός! Αυτό δεν σημαίνει ότι σε όσους την επικαλούνται κραυγάζοντας «κλίνον τὸ οὖς σου» δεν προστρέχει και δεν είναι βοηθία των προς αυτήν προσ-τρεχόντων. Αναγνωρίζεται από την Παράδοση ο διαφωτιστικός, καθοδηγητικός, χειραγωγικός και συμβουλευτικός Της ρόλος. Και μόνο στους Παρακλητικούς Κανόνες εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον και τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο νὰ ἀνατρέξουμε, θὰ διαπιστώσουμε τὴ διάχυτη πεποίθηση τῶν Ὀρθοδόξων πιστῶν στὸν συγκεκριμένο αὐτὸ ρόλο τῆς Κυρίας Θεοτόκου.

Ἡ Παναγία εἶναι ἡ φωτεινὸς λαμπάδα πὺλ καταυγάζει πᾶς φρένας τῶν πιστῶν, ἐξέλκει ἀπὸ τὸ θυμὸ τῆς ἀγγελίας, φωτίζει πολλοὺς ἐν γνώσει και ὁδηγεῖ πρὸς γνώσιν θετικὴν ἀπαντας, ὄντας ἐδηγὸς σωφροσύνης. Αὐτὴ εἶναι πὺλ νοθετεῖ τοὺς σιληθέντας τὸν νοθὸν και τοὺς ἐναγαφέρει ἀπὸ σωστὸ δρόμο.

Αὐτὴ ἡ πεποίθηση δὲν ἀποτυπώνεται μόνο σὲ ὕμνους και τροπάρια. Ὅλοι οἱ πιστοὶ ἔχουν ἐμπειρία αὐτῆς τῆς ἀμεσης παρέμβασης και δράσης τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ.

Θὰ ἤθελα σήμερα νὰ ἀναφερθῶ σὲ ἕνα περιστατικό τέτοιας συμβουλευτικῆς δράσεως τῆς Παναγίας. Μοῦ εἶχε προξενήσει μεγάλη ἐκτίπωση, ὅταν στὴν ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῆς «Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς» συγκέντρωνα ὕλικὸ γιὰ νὰ ἐπεξεργασθῶ μία παράγραφο τῶν παραδόσεων μου με τίτλο: Ἡ Παναγία ὡς σύμβουλος. Μελετοῦσα με πολλὴ προσοχὴ βιογραφίες και κείμενα Γερόντων πὺλ ἀνήκων στὸν εὐρύτερο χῶρο τοῦ φαινομένου πὺλ χαρακτηρίζεται ὡς «Πνευματικὴ Γεωγραφία».

Στὰ χέρια μου εἶχα τὸ βιβλίον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου, Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης. Εἶχα ἤδη ἀναγνώσει τις πρώτες σελίδες, τις ἀναφορὲς στὴν πρώτη θεία κλήση γιὰ τὸ μοναστικό ὄχιονα τοῦ Σιλουανοῦ — Συμεὼν ἦταν τὸ κοσμικό του ὄχιονα — και πῶς ἐσθῆνε σιγά σιγά αὐτὴ ἡ κλήση μέσα στὸ θύρο-

θο τῆς νεανικῆς ζωῆς και εἶχα φθάσει στὸ σημείο πὺλ ὁ συγγραφέας διηγείται πῶς ὁ Θεὸς πὺλ τὸν ἐξέλεξε, τὸν ἐκάλεσε και πάλι μ' ἕνα ὄχιονα.



Μήτηρ Θεοῦ «Ἡ Ὁδηγήτρια».

Διὰ χεῖρος Φωτίου Κόντογλου ἐν τῇ περιβοήτῳ πόλει τῶν Ἀθηνῶν 1954. Ἀνήκει στὴ Δέσποια Κόντογλου - Μαρτίνα.

«Μία μέρα, ἀφὺλ κατασπατάλησε τὸν χρόνο ὄχι με σωφροσύνη, ἀποκοιμήθηκε ἑλαφρὰ και ἀνειραύτησε κι εἶδε ἕνα φίδι νὰ σέρνεται μέσα του ἀπὸ τὸ στόμα του. Δοκίμασε μιά φοβερὴ ἀηδία και τινάχτηκε πάνω, ἐπὺλ τε ἀκούει μιά φωνὴ νὰ τοῦ λέει:

Κατάπιες στὸ ἐνεῖρό σου φίδι και δὲν σοῦ ἄρετε. Ἐὸ ἴδιο δὲν μοῦ ἄρεσει κι ἐμένα νὰ βλέπω τὰ ἔργα σου.

Ὁ Συμεὼν δὲν εἶδε κανένα, ἀκουσε μόνο μιά φωνή, τελείως ἀσυνήθιστα γλυκερὰ και ὠραία. Ἡ ἐνέργειά τῆς ὑπῆρξε ἄμωσ συγκλονιστικὴ. Ὁ Γέροντας πίστευε χωρὶς ν' ἀμφιβάλλει καθόλου πῶς ἦταν ἡ φωνὴ τῆς ἴδιας τῆς Θεοτόκου. Μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του εὐχαριστοῦσε τὴ Θεομήτορα, γιὰτὶ δὲν τὸν σχάθημε, ἀλλὰ εὐδόκησε νὰ τὸν ἐπισκεφθεῖ ἡ ἴδια και νὰ τὸν σηκώσει ἀπὸ τὴν πτώση. Ἐλεγε:

Ἐώρα βλέπω πῶσο σπλαχνίζονται τὸν λαὸ ὁ Κύριος και ἡ Μητέρα του Θεοῦ. Σκεφθῆτε, ἡ Θεομήτωρ

ήλθε από τους ουρανούς να με συμβουλευθεί, ενώ ήμουν νέος και άμαρτωλός.

Τό ότι δεν αξιόθηκε να δει την Δέσποινα, τό απέδιδε στη ρυπαρότητα, μέσα στην όποία βρισκόταν τότε.

Αυτή ή δεύτερη κλήση είχε σαν πρώτο αποτέλεσμα τη ριζική αλλαγή της ζωής του, που είχε πάρει στραβά δρόμο. Ο Σιμεών αισθάνθηκε θαυραία ντροπή για τό παρελθόν του και άρχισε να μετανασεί θερμά ένώπιον του Θεού. Γεννήθηκε μέσα του ή πικρή γεύση της άμαρτίας, κι αυτό άλλαξε τη στάση του άπέναντι σ' όλα τά πράγματα⁵.

Παρθένε χειραγωγήσον...

Πόσες φορές δεν είμαστε άπελπισμένα για όποιαδήποτε αλλαγή δική μας ή των παιδιών μας, φυσικών και πνευματικών. Αισθανόμαστε αδύνατοι να επέμβουμε, ό λόγος μας είναι άνίκανος να κινήσει τον συνουιλγήτη μας πρós όποιαδήποτε κατεύθυνση. Τό «κακό» είναι ότι πολλές φορές οι άνθρωποι άπευθύνονται σέ μας πιστεύοντας στις δυνατότητές μας και άγνωίζοντας τις αδυναμίες μας, ότι δεν μπορούμε δηλαδή να βοηθήσουμε καιρια και ούσιαστικά.

Έκείνες τις στιγμές δεν πρέπει να άπαθραυνόμαστε. Βρισκόμαστε όπως και ό Χριστός βρισκόταν, πρós στιγμή, αδύναμος επάνω στο Σταυρό και υπέδειξε νέες σχέσεις που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αντίδοσια. Ο λόγος Του άπευθυνόταν στη μητέρα του και τον αγαπημένο του μαθητή: «γύναι, ίδε ό υίός σου... ίδε ή μήτηρ σου» (Ιωάννου ιθ' 27).

Ο λόγος μας, παρακλητικός, μπορεί να άπευθυνθεί στην Παναγία Μητέρα για να χειραγωγήσει Έκεινη τά παιδιά μας και να τά οδηγήσει πάλι στο Χριστό, τη μοναδική ό δ ή γ η τ ι κ ή ε ι κ ό ν α, «ό έστιν είκων του Θεού του άοράτου» (Κολοσσαείς α' 12) και όδός που οδηγεί πρós τον Πατέρα. «Ουδείς έρχεται πρós τον πατέρα, ει μή δι' έμού» (Ιωάννου ιδ' 6)⁶. Έτσι έντασσόμαστε ελσι στη μεγάλη οικογένεια του Θεού έναλλασσόμενοι σέ ποικίλους και διαφόρους οίκογενειακούς ρόλους. Μοναδικό μας μέλημα είναι να κάνουμε τό θέλημα του Πατέρα που συνιστά προϋπόθεση αυτής της μεγάλης ένταξης. Ο ίδιος ό Κύριος μας είπε: «όστις γάρ άν ποιήση τό θέλημα του πατρός μου του έν ουρανό, αυτός μου αδελφός και αδελφή και μήτηρ έστιν» (Ματθαίου ιβ' 50)⁷.

Εμείς, δεν έχουμε να κάνουμε τίποτε άλλο αυτήν την ώρα από τό να άπευθυνθούμε στην Παναγία με τά λόγια του άποστίχου του μικρού έσπερινού του Σαββάτου και να Της πούμε: «... Παρθένε χειραγωγήσον πρós την μακαρίαν αντίδοσιν!»

Έτσι οδηγημένοι από εικόνα σέ εικόνα και άπο-

κρυπτογραφώντας διαδοχικά τό μήνυμά τους, μπορούμε τελικά να βρούμε τον ασφαλή δρόμο της έπιστροφής, να σταθούμε μπροστά στην Πύλη του Ούρανού και να εισέλθουμε στη Βασιλεία.

1. «Ο Έφημέριος», Ιούλιος, Αύγουστος 1990, σ. 210-240 - 241. Τό σημερινό άρθρο συνεχίζει και έλοκληρώνει μία ποιοτική προσέγγιση των «εικόπων» που σιγήτως προβάλλονται στην κοινωνία μας από τά σύγχρονα μέσα επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση, τίπο, διαφήμιση κ.δ.). Ένα πρώτο άρθρο μας με τίτλο «Εικόνας και εικόνας» δημοσιεύτηκε στή τεύχη 1/15 Ιανουαρίου και 15 Ιουνίου (σ. 16-18, 184-185)· ένα δεύτερο «Εικόνας και μηνύματα» στή τεύχη 1/15 Ιουλίου και 1/15 Αύγουστου 1990 (σ. 208-210, 240-242).

2. Τόν έρο δικαίωμα από τον τίτλο ένθεσης του ζωγράφου Παναγιώτη «Ο μεταβολισμός της εικόνας - 1990», που έγινε στην Πανεκλήθρη Πιερίδων τον Φεβρουάριο του 1991.

3. Ο Πατριάρχης, στην «Καθημερινή» της 24ης Ιουλίου 1990, είχε έπιστημίσει τις «παρενέργειες» τέτοιου είπου «εικόπων» και «μηνυμάτων» και περιέλαβε έσι οι πνευματικοί μας πατρι - οι κοινωνιολόγοι και οι ψυχολόγοι, αλλά και οι επικοινωνιολόγοι - ή είχαν «ελασθετοποιηθεί» και ή είχαν ήδη άσχαληθεί με τά προβλήματα των παρενεργειών και με τά «κινδύνους» αυτά στις επικοινωνίες. Θέλω να πιστεύω ότι ή σειρά των άρθρων στην «Έφημέριο» έδειξε άρκοντάς αυτών τον προβληματισμό. Βλ. και όσα ό έπίκοπος καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Νικόλαος Χ. Τάτοης έγραφε σχετικά με τις δυνατότητες των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας με άφορη την «πρωτότυπη έμπειρία» που είχαμε ελσι κατά την μετάδοση ειδήσεων για τον πόλεμο του κόλπου από τό CNN («Η Καθημερινή» 15 Φεβρουαρίου 1991: «Τά υπέρ και τά κατά του CNN»).

4. Για τους κυριώτερους τύπους της Θεοτόκου βλ. λήμμα του Κ. Κολλούρη, «Μαρία» (Βιοβιογραφία), στην Θ.Η.Ε. τ. 8, 1966, σσ. 685 - 707 (Η Όδηγός μας, σσ. 689). Παναγία Όδηγός μας πρέρχεται και τό σχέδιο που άποτυπώσαμε στην πραγματικότητα του άρθρου. Προέρχεται από τον χειρόγραφο φύλλοσά HAMILTON της βιβλιοθήκης του Βερολίνου. Χαρακτηριστική είναι ή περιγραφή τέτοιας φορητής εικόνας από τον Ι. Φώτιος στη δέκατη έβδομη όμιλία του που έγινε στο ναό της Αγίας Σοφίας ένώπιον των αυτοκρατόρων Μιχαήλ του Γ' και Βασίλειου του Α' την 29η Μαρτίου του 867 (Μ. Σάββατο), ότε της Θεοτόκου έξεκονισθή και άνακαλύφθη μορφή καθώς άνογράφεται στην άπαιρησή της όμιλίας. «Και ό Μιχαήλ και ό Φώτιος εις τάς σφραγίδας των είχαν άποτυπώσει την μορφήν της Θεοτόκου της Όδηγούσας». Τά σχέδια και των όμιλιών ελ. στην Βιβλίοσ Άσπρά, Φωτίου Ομιλία ι α ι, Έκδοσις κειμένου, εισαγωγή και σχόλια, σσ. 117-120. 12 Παράρτημα των «Ελληνιστών», Θεσσαλονίκη 1959 (Πίναξ IV, σ. 163 - 172, σ. 91-93* [60*] και 257).

5. Αρχιεπίσκοπος Σαφραίου, «Ο Άγιος Σιλβανός ό Αθωνίτης» (1866 - 1938), μεταέφραση από τό Ρωσικά, Έκδοσις Άγγλική, Γ. Μονή Τιμού Προδρόμου, 51990, σ. 13-14.

6. Περισσότερα για τό πρόσωπο του Χριστού ως οδηγούσας εικόνας, βλ. σέ εισήγησή μου στον τιμητικό τόμο για τό 70 χρόνια του Όμοτιμου Καθηγητού κ. Εδωγγέλου Θεόδωρου, «Αξίως α α ι π α λ ι τ ι σ μ ό ς», Αθήνα, Έκδο. «Τήνος» 1991 με τίτλο: «Προσωπικά και πνευματικά μέσα για τη θημοσυρική αντιμετώπιση του χρόνου».

7. Για τη σημασία της πνευματικής συγγενείας με τό Χριστό άκόμη και της Θεοτόκου, βλ. θραυράτες σελίδες στηριγμένες στην πατερική παράδοση, στην έξέλιξη διδακτορική διατριβή της Άμαλίας Σπουδαίου - Εδωγγίδου, «Η Παναγία Θεοτόκος σέ τόπος χριστιανική ή σ ά γ ι ό τ η τ ο ς», Αθήνα 1990, σ. 394 - 406. Η συγγενείας έχει μάλιστα ως προμετωπίδα του βιβλίου της τό στίχο του Εδωγγελάτου Λουκά «Μήτηρ μου και αδελφοί μου όσσοί είναι οι τον λόγον του Θεού άκούοντες και ποιόντες» (ή' 21). Ο Ροιγένης λέγει χαρακτηριστικά: «προκρινέα ή κατά Θεόν συγγένεια της κατά σάρκα» (β.π.π. σ. 395).